

advies van Nicolai, de instructie van de Rekenkamer uit 1559 of de akten van acceptatie van de beden. Deze teksten zijn niet of nauwelijks bekend en zij hadden het betoog goed ondersteund en geïllustreerd. Als Van de Pas die niet zelf getranscribeerd had, dan hadden zij via zijn verwijzingen gemakkelijk opgespoord kunnen worden.

Het valt te billijken dat de redacteuren de artikelen zoveel mogelijk in hun oorspronkelijke vorm wilden presenteren, maar enige aanpassingen waren toch wel op hun plaats geweest. Diverse noten verwijzen nu naar artikelen in 'deze bundel', maar dat is steeds de bundel waar de bijdrage in eerste instantie stond en niet deze verzamelbundel. Ook hadden de talrijke zetfouten kunnen worden verbeterd, want deze doen nu enigszins afbreuk aan de nagedachtenis van Van de Pas, die in deze stukken juist als een gedreven en nauwgezet onderzoeker overkomt.

Michel van Gent

E. Wijnroks, *Handel tussen Rusland en de Nederlanden 1560-1640. Een netwerkanalyse van de Antwerpse en Amsterdamse kooplieden, handelend op Rusland* (Dissertatie Nijmegen 2003; Hilversum: Verloren, 2003, 440 blz., ISBN 90 5550 747 7).

Het thema van Wijnroks' gedegen en informatief proefschrift — de continuïteit tussen de Antwerpse en de Amsterdamse handel op Rusland — getuigt van oorspronkelijkheid. Door deze keus nam hij afstand van de gangbare opvatting, die hij rekent tot de verouderde Klein-Nederlandse historiografie *avant* Geyl, dat het 'economische wonder' van de Republiek der Verenigde Nederlanden te danken was aan interne factoren en omstandigheden. Daartegenover zocht hij de verklaring daarvan in de economische omstandigheden van Noord én Zuid in hun vroegere onderlinge samenhang, in het bijzonder de verstrengeling van de poreuze handelsdomeinen van de centra Antwerpen en Amsterdam. Daarmee nam hij in één moeite door stelling tegen zowel de oude idee dat de economische bloei van de Republiek was voortgevloeid uit de zogeheten 'moedernegotie', dat wil zeggen de Hollandse graanhandel op de Oostzee, als de geruchtmakende recente denkbeelden van Jonathan Israel. Die komen er in hun kern op neer dat de spectaculaire opgang in het Noorden was toe te schrijven aan de nieuwe combinatie van de traditionele *low cost bulk trade* met de introductie van winstrijke *rich trades* in hoogwaardige producten. Tussen de bedrijven door rekent Wijnroks af met de min of meer gevestigde beeldvorming op een reeks andere, doorgaans minder in het oog lopende gebieden en deelgebieden van de vaderlandse geschiedenis. Daarbij stelt hij zowel het 'macrogebeuren' als wat hij betiteld als 'processen op microniveau' aan de orde. Dat laatste werd gevormd door zogeheten 'handelsnetwerken', veelal bijeengehouden door familiebanden en verwantschapsrelaties. Dit modieuze, vage begrip doet volgens hem meer recht aan de verscheidenheid in samenwerkingsvormen dan juridisch duidelijker af te bakenen termen als vennootschap, familiebedrijf, (kooplieden)firma of (handels)compagnie. In zijn aanpak onderscheidt Wijnroks zijn overwegend descriptieve, in afzonderlijke hoofdstukken en paragrafen vastgelegde, beschouwingen van zijn voornamelijk analytische hoofdstukken. Gegeven significante veranderingen aan het einde van de zestiende eeuw opteerde hij tenslotte in chronologisch opzicht voor een cesuur tussen de daaraan voorafgaande en de daaropvolgende periode. Zijn betoog kwam tot stand op basis van bewonderenswaardig monnikenwerk waaraan zijn veelomvattend en dikwijls zeer gedetailleerd literatuur- en archiefonderzoek gestalte heeft gegeven.

Een en ander heeft geleid tot een prikkelende voorstelling van zaken. Zijn diepstekende studie

van het 'microniveau' bracht Wijnroks tot het corrigeren van allerlei gangbare opvattingen. Hij slaagde om te beginnen er in licht te werpen op de tot dusver door historici verwaarloosde interdependentie tussen economische activiteiten in de handelsterreinen van de centrale marktplaatsen Antwerpen en Amsterdam. In samenhang daarmee kwam vervolgens op allerlei gebieden en deelgebieden de gebruikelijke beeldvorming van het ingewikkelde aankleven van dien op min of meer losse schroeven te staan. Zo fungeert hij als aanjager en gangmaker van een vernieuwde kijk op de opkomst van Amsterdam in het centrum van de Europese wereldconomie. Dat is overigens een omstreden begrip. Maar de discussie over de vroegmoderne Europese geschiedenis heeft er door zijn toedoen in elk geval een inspirerende dimensie bij gekregen. Dat is zonder meer een grote verdienste te noemen.

Daar staat tegenover dat zijn kinderlijke, achterhaalde aanpak van de thematiek afbreuk doet aan de waarde en betekenis van zijn werk. De hedendaagse spelregels van wetenschappelijk historisch onderzoek waren aan Wijnroks niet besteed. Zijn thema mag dan helder ogen, de problematiek daarvan heeft hij namelijk alles behalve scherp afgebakend. In plaats daarvan wilde hij heel eenvoudig achterhalen *wie es wirklich war*. Wat dat 'es' was liet hij in het midden. Daar was eenvoudig achter te komen, meende hij, door eerst maar eens gewoon 'de feiten' op een rij te zetten. De lezer waant zich terug in de negentiende eeuw en vraagt zich tevergeefs af: wèlke feiten, wèlke rij? Wijnroks verzamelde simpelweg elke door hem relevant geachte bron die hij tegen kwam als die hem maar 'iets' over 'de' toenmalige Russisch-Nederlandse relaties kon meedelen — ongeacht zelfs de vraag waaruit die wel bestonden. Rijp en groen kwam zodoende aan de orde; op van alles en nog wat wierp hij licht. Zoals hij zelf constateerde lukte het hem op die manier niet een rode draad in de Antwerpse gang van zaken te ontdekken. Hetzelfde geldt trouwens voor de Amsterdamse ontwikkeling.

Al te vaak ziet ook de lezer door de bomen het bos niet meer. Het kost telkens weer onoverkomelijke moeite een touw vast te knopen aan de uitvoerige, vaak heterogene hoeveelheid gegevens die Wijnroks bijeen heeft weten te brengen. Hier wreekt zich zijn uitgesproken afkeer van wat hij betitelde als 'a-priorische uitgangspunten en redeneringen.' Als voorbeelden daarvan noemde hij de bekende Weber-these en Schumpeters generaliserende, abstract-theoretische denkbeelden aangaande ondernemersgedrag. Hij vond ze als veel te grof van onwaarde en bovendien nauwelijks te falsificeren. (30) Het belette hem niet de gewraakte Weber-these aan de hand van enkele door hem gevonden 'feiten' als geheel onbruikbaar zonder meer tot twee keer toe (200 en 396) van de hand te wijzen. Blijkbaar toch falsificatie dus. Zo heeft hij zich door een eenzijdige 'a-priorische' fixatie op inductie als enig bruikbare onderzoeksmethode wel vaker verslikt in ongerijmdheden. Maar omdat feiten niet voor zich spreken heeft natuurlijk ook Wijnroks in de praktijk geprobeerd zijn 'feiten' te duiden door middel van generaliserende deducties. Maar die dragen het stempel van zijn fantasierijk, feitelijk oncontroleerbaar en subjectief inlevingsvermogen. Het kwam er op neer dat hij zijn personages met stelligheid — maar zonder nadere toelichting of verklaring — allerlei motieven, standpunten, redeneringen en argumenten toeschreef die hij vervolgens zonder meer generaliseerde. Men moet zo'n subjectieve herbeleving van het verleden maar geloven of niet. Dat is in het licht van de hedendaagse kentheoretische en methodologische inzichten ook in de geschiedwetenschap geen in alle opzichten bevredigende aanpak.

Dat komt onder meer tot uitdrukking in het deel dat Wijnroks heeft besteed aan de Russisch-Nederlandse handel tijdens de hoogtijdagen van Antwerpen in de zestiende eeuw. Het lukte hem weliswaar in tal van opzichten nieuw licht te werpen op de toestanden en ontwikkelingen aldaar, zeker ook wat betreft de symbiotische verhouding tussen Noord en Zuid met Antwerpen als vooralsnog leidend dynamisch centrum. Maar of de Russisch-Nederlandse betrekkingen in

dat kader werkelijk zo'n belangrijke rol hadden als hij beweert, staat te bezien. Zijn eigen onderzoek lijkt aan te geven dat handelshuizen uit Antwerpen in het begin van de jaren 1560 mogelijksterwijs een zekere, maar al met al bescheiden inbreng hadden. Hun scheepvaart en handel richtten zich toen onder meer op het Oostzeegebied tussen Riga en Reval ten westen van de economisch achterlijke stadstaat Novgorod in verval. Dit gebied was zojuist veroverd door de stadstaat in opkomst Moscovië, — kern in wording van het Rusland van latere tijden. Moskou zelf fungeerde op verre afstand binnen deze onvolkomen staat als beperkt regionaal economisch centrum. Waar het in het Oosten van de Oostzee tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw om draaide, waren de nieuwe concurrentieverhoudingen binnen de aanvankelijk door de Hanze beheerste Baltische handel. Polen, Zweden, Moscovieten en Nederlanders drongen er toen als buitenstaanders in door. Maar een kwarteeuw later — omstreeks 1580 — was het ten gunste van Polen en Zweden al weer afgelopen met het Russische Oostzeedomein. Polen en Zweden hadden de Russen verdreven. De handel met het achterlijke, onderontwikkelde achterland stelde intussen niet veel voor — evenmin als die met de primitieve economie van Novgorod. Het vereist dan ook de nodige verbeeldingskracht om de Nederlandse handel en vrachtvaart in dit Oostzeegebied tot de handel op Rusland te rekenen. In het geding was de uitbreiding van de traditionele Oostzeehandel van Nederlanders naar Narva en omstreken. Wijnroks zelf spreekt dan ook terecht vaak van een moeizame en gevaarlijke Oostzeevaart. Nieuw is toch vooral dat het hem in dat verband is gelukt de aandacht te vestigen op de actieve inbreng daarbij van Zuidelijke Nederlanders, in het bijzonder via Antwerpen.

Al het water van de Oostzee wast niet weg dat het Engelsen waren geweest die zich wat later, omstreeks 1580, als eerste westerlingen via de Witte Zee en Archangel met succes toegang verschaften tot de eigenlijke Russische markt. Volgens Wijnroks waren het 'oude' handelsnetwerken uit Antwerpen, alles bijeen een dertiental, die er onmiddellijk van profiteerden. Als hun min of meer rechtstreekse opvolgers fungeerde sedert de val van Antwerpen in 1585 een verscheidenheid van Amsterdamse handelsnetwerken van ten dele Zuid-Nederlandse, ten dele autochtone en ten dele kosmopolitische samenstelling. De veranderingen voltrokken zich binnen Wijnroks' microniveau niet abrupt maar stapsgewijs. De economische organisatie, sociale normen en waarden, maatschappelijk gedrag, mentaliteit en aspiraties maakten tegelijkertijd binnen ditzelfde niveau allerlei meer of minder ingrijpende veranderingen door. De algehele ontwikkeling was er op die manier een van continuïteit zowel als discontinuïteit. Wijnroks maakt dat met een ware stortvloed van verzamelde details méér dan aannemelijk. Trendbreuken, scherpe cesuren en dergelijke waren aan deze ontwikkelingsgeschiedenis vreemd. Is het ooit in de geschiedenis vaak anders gegaan? Maar over de drijvende kracht(en) of 'oorzaken' van de historische ontwikkeling in kwestie heeft Wijnroks niet zo heel veel te zeggen. Zijn grote verdienste is dat hij veel beschrijft. Zijn analytische tekortkoming is dat hij beschrijving verwart met verklaring.

P. W. Klein

A. P. van Vliet, *Vissers in oorlogstijd. De Zeeuwse zeevisserij in de jaren 1568-1648* (Werken uitgegeven door het Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen XIV; Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen, 2003, 224 blz., €24,50, ISBN 90 70534 39 8).

Met dit boek begeeft Van Vliet zich op vertrouwd terrein: visserij en kaapvaart, maar dan nu